

I. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF
MOUNT ARARAT AND NOAH'S ARK

I. ULUSLARARASI AĞRI DAĞI VE
NUH'UN GEMİSİ SEMPOZYUMU

**“I. INTERNATIONAL SYMPOSIUM OF MOUNT ARARAT AND NOAH’S ARK
I. ULUSLARARASI AĞRI DAĞI VE NUH’UN GEMİSİ SEMPOZYUMU”**

Ağrı Valiliği Doğubayazıt Kaymakamlığı’nın Ev Sahipliğinde, İstanbul Üniversitesi Avrasya Arkeoloji Enstitüsü, Erzurum Atatürk Üniversitesi ve ÇEKÜL Vakfı’nın Organizasyonu ile 7-11 Eylül 2005 Tarihleri Arasında Doğubayazıt’ta Vali Kutlu Aktaş Konferans Salonu’nda Gerçekleştirilmiştir.

Tasarım ve Uygulama
A. Ümit Yılmaz

Kapak Resmi
Büyük ve Küçük Ağrı Dağı
(Oktay BELLİ)

Renk Ayrımı
Has Renk Ayrımı Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Baskı ve Cilt
Matbaa Çözümleri San. ve Dış Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Litros Yolu Sok. Fatih Sanayi Sitesi No:12/112 Topkapı İstanbul/TÜRKİYE
Tel.: +90 212 674 39 80 Fax: +90 212 565 00 61
info@duplicate.com.tr

İlk Basım 2007, İstanbul

Yayın Hakları
Prof. Dr. Oktay BELLİ

Doğubayazıt Kaymakamlığı Kültür Yayınları Nr. 2

Tüm Hakları Saklıdır. Kaynak Belirtmek Koşulu ile Yararlanılabilir.

ISBN: 975-6845-14-7

Bu kitap, Doğubayazıt Kaymakamlığı, Limak Holding, Nuro Holding, Özaltın İnşaat ve Sanayi A.Ş. ile Noah’s Ark Ministries International (NAMI) sponsorluğunda basılmıştır.

Kitapta Yer Alan Makalelerin Her Türü Bilimsel ve Yasal Sorumluluğu, Yazarlarına Aittir.

ORTA ASYA'DA DAĞ KÜLTÜ VE KIRGIZİSTAN-OŞ SÜLEYMAN DAĞI

Kemal POLAT²

GİRİŞ

Orta Asya'da yoğun olarak müşahede ettiğimiz dağ kültürüne bağlı inanışların izlerine bugün Anadolu'nun birçok yerinde rastlamak mümkündür. Bu bildiride önce Orta Asya'da dağ kültürüne kısaca değinilecek, daha sonra Kırgızistan-Oş Süleyman Dağı ile ilgili günümüzde yaşayan halk inanışları ve pratikler ele alınarak, bu inanış ve uygulamaların Anadolu'daki yansımalarına işaret edilecektir.

Dinlerde mekânın kutsallığı anlayışına paralel olarak dağların ayrı bir yeri ve önemi vardır. Dağların kutsal oluşu ve onlara karşı tazimde bulunulması, Tanrı'ya en yakın yerler olarak kabul edilmeleri; Tanrı'nın yüceliğini ve aşkınlığını sembolize etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun içindir ki dağların bulunmadığı yerlerde insanlar yüce varlığa yakınlaşmak için çeşitli kuleler inşa etmeye çalışmışlardır³. Özellikle ilkel toplumlarda dağların kutsal sayılmasının bir diğer nedeni, ilâhların ikamet ettiği yerler olarak kabul edilmeleridir. İnsanların derelerde; Tanrıların dağlarda ikamet ettiği inancı yaygındır⁴. Diğer taraftan dağlar, ulaşılamaz, volkanik ve daima ihtişamlı olmaları sebebiyle de Tanrı'nın kudret ve azametinin sembolü olmuştur. Ayrıca dağlar, kutsal varlıkların ve ilâhların zuhur ve tecelli ettikleri yahut ulûhiyetle irtibata geçtikleri yerler olmaları bakımından da saygı görmüşlerdir⁵. Zira dağlar, yüksek dindarlığın ve ilahî vahyin en sevilen yerleridir. Bazı mistiklerde olduğu gibi dağlar, İslam mutasavvıflarının, hatta Hz. Musa'nın, Hz. İsa'nın ve Hz. Muhammed'in en sevdikleri ibadet yerleri arasındadır. Hz. Musa Sina'da, Hz. Muhammed Hira'da vahiy almıştır. Hintli

münzeviler de genellikle Himalayalar'da inzivaya çekilmek isterler⁶.

Dağ kültürü eski çağlardan beri çeşitli ulusların kültüründe mevcut olan, uluslar arası bir kültürdür. Nitekim Eski Yahudiler Sina Dağı'nı, Yunanlılar Olympos'u, Hintliler Himalaya'yı, Moğollar da Burhan Kaldun'u kutsal kabul etmişlerdir⁷. Hemen birçok dinde görülen kutsal dağ inancına göre dağlar, ruhların ve devlerin yaşadığı ülke olarak tanınır⁸.

Dağ kültürü, uluslar arası bir inanç yumağı olmakla birlikte Orta Asya'da dağ kültürü inanışlarına daha yoğun rastlanmaktadır. Zira Orta Asya'da Türklerin yaşadıkları hemen her bölgede mutlaka dağ kültürü inanışları bulunmaktadır. Eskiden Han-Yoan dağı Hunların her yıl üzerinde Gök Tanrı'ya kurban kestikleri mukaddes bir dağdı. Hunlar, Çinlilerle yaptıkları başarılı anlaşmaları Hun dağı denilen başka bir kutsal dağda kutluyorlardı. Han Tanrı'nın ikamet ettiğine inanılan Tanrı Dağları(Tien Şan) da kutsaldı. VII. yüzyılda Göktürkler dâhil bütün Türk boyları Ötüken adındaki ormanlarla kaplı dağı mukaddes biliyorlardı; hakanın çadırı burada bulunuyordu⁹. Çince bir ad olan Tien-Şan dağlarının Kırgızca adı Tenir To (Tanrı Dağı), yani "Kutsal Dağ" anlamındadır. Bu dağ, eski çağdan günümüze değin Türk Dünyası'nda kutsallığını sürdürmektedir¹⁰. Orta Asya'nın en kutsal dağları ve bölgesi olan "Ötüken", Tanrı'nın dünyaya, dünyanın da Tanrı'ya en yakın olduğu yer olarak kabul ediliyordu¹¹. Eski Türkler, dağların Tanrı makamı olduğuna inanıyor, dağlara mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan anlamlarına gelen sıfatlar veriyorlardı. Her boyun ve her oymağın kendine mahsus kutsal bir dağı olduğu gibi, boylardan meydana gelen büyük birliklerin de kutsal ka-

2 Yrd. Doç. Dr. Kemal POLAT, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Erzurum-TÜRKİYE

bul ettikleri ortak dağları mevcuttu¹².

Bütün bu inançların gereği olarak Günümüzde Altaylı Türklerin de kurbanlarını Gök Tanrı'ya yüksek dağ tepesinde, yaptıkları bir ayinle sundukları belirtilmektedir. Orta Asya'da Yer-Su ruhlarının en önemli temsilcileri olarak dağlar kabul edilmektedir. İslam öncesi Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült halini almıştır. Orta Asya'da yaşayan bazı kavimlerde kurbanların Gök Tanrı'ya yüksek dağların tepelerinde sunulduğu Çin kaynaklarından öğrenilmektedir¹³.

Türk boylarında dağın kutsal sayılması, dağa karşı beslenen inançlar, hem çok eski; hem de çok yaygındır. Bu yaygınlık o kadar geniştir ki, birçok Türk boyu cetlerini, soylarını dağla, yükseklikle alâkalı düşünmüşlerdir¹⁴. Bunun içindir ki dağlar tarihin her döneminde Türk boylarının kutsal sayıp, dinî duygularını ifade ettikleri, Tanrı'ya yakardıkları ve ölümlerini yakıtıkları mekânlar olmuştur¹⁵. Ayrıca dağ kültü, Türklerin sanat ve edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. Tabiatı sembolize eden resimlere bakıldığında mutlaka bir dağ resmine rastladığımız gibi, şiirlerde hikâye ve masallarda dağlar, önemli bir sembolik yerler oluşturur.

Kısaca dağlar, eski Türk dini inanışlarında yer-su kültürünün en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yani Türklerde dağ kültü "Gök Tengri" inancıyla ilgilidir¹⁶.

Günümüzde geleneksel Türk dini inançlarını en çok yaşatan toplumlardan biri de Kırgızlardır. Kırgızlar için dağ, temel bir kavram olup millî tarihlerinin bir parçasıdır. Kırgız ataları nerede yaşamışlarsa oradaki dağları kutsallaştırmışlar, onların zirvelerine akın etmişler ve hiçbir zaman onları terk etmemişlerdir. Dağlar, Kırgızlar için sadece "kutsal" yerler ve bir tür tapınak olarak kalmamış, düşmandan koruyan doğal bir siper de olmuşlardır. Zira göçebe toplumların stratejik anlamda en fazla mevzilendikleri yerler, bölgenin en yüksek yerleridir. Buralar hem etrafı kontrol etme olanağı sağlamakta hem de hürriyetin ilan edildiği mekânlar olarak görülmektedir. Kırgızistan'ın % 95'i

dağlık bölgelerden oluşur. Ulu ve büyük dağlar, Kırgızistan'ın sembolü olmuş ve bu nedenle devlet armasına resmedilmiştir¹⁷. Kırgızların eskiden beri dağlarla ilgili inanış ve uygulamaları bugün âdeta Süleyman Dağı etrafında kümelenecek vaziyettedir.

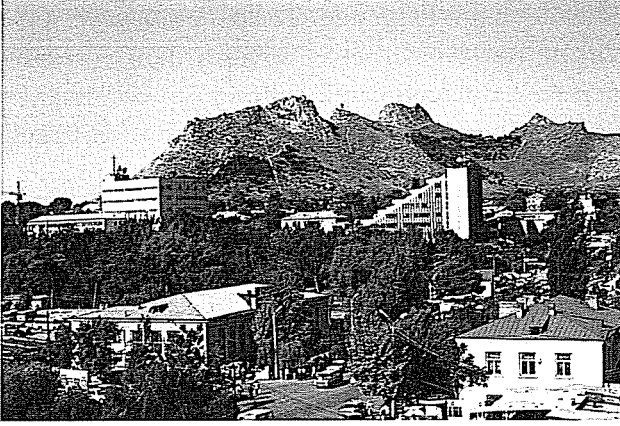
Süleyman Dağı, Kırgızistan'ın Oş şehrinin batı tarafında yer alan kutsal bir dağ olup, hakkında birçok rivayet bulunmaktadır¹⁸. Kırgız halkı, bu dağda Hz. Süleyman'ın yaşadığına, tahtının burada bulunduğuna inanmaktadır. Bunun için buraya "Taht-ı Süleyman" da denilmektedir.

Süleyman Dağı, gerek Kırgız halkı tarafından gerekse devlet yetkilileri tarafından "Dünya Müslümanlarının en önemli ibadet yerlerinden biri" olarak görülmektedir. Burası sadece Kırgızlar için değil; bütün Orta Asya halkları için kutsal bir ziyaret yeridir. Bu dağı ziyaret eden, yarı hacı olmuş sayılmaktadır¹⁹. Ziyaretçiler bu dağda adaklar adayıp kurbanlar kesmekte²⁰, Kur'an okutup sadaka vermekteler. Hacca gidecek olanlar önce bu dağı ziyaret etmekte²¹, gelinle damat gerdekten önce²², çocuklar sünnetten önce genellikle bu dağa çıkarılmaktadır²³.

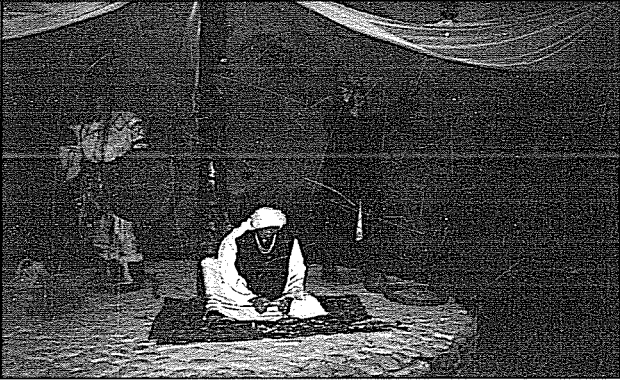
Ziyaretçilerin ata ruhlarını memnun edeceğine; romatizma, bel fıtığı gibi fiziksel hastalıklardan nazar, cin çarpması vb. gibi manevi hastalıklara kadar birçok maddi ve manevi sıkıntılardan kurtulacaklarına inanılmaktadır. Yine ziyaretçiler, burayı ziyaret etmekle Allah'a sığınarak İslam dinine bağlılıklarını göstereceklerine, günahlarının bağışlanacağına, sevap kazanacaklarına, uğursuzluklardan, felaketlerden korunacaklarına, çocuk sahibi olacaklarına, ibadetlerinin kabul olacağına, rızklarının bereketleneceğine inanmaktadırlar.

Süleyman Dağı deve hörgücü şeklindedir. Dağın ortasında Rüşa Ünkâr diye adlandırılan bir mağara bulunmaktadır. Burası oldukça uzun ve derin bir mağaradır ve günümüzde müze hâline getirilmiştir. İçerisinde Kırgız kültürü ve medeniyetinin kalıntıları, eski inanç ve dinlere ait eşya ve figürler yer almakta; ayrıca

ORTA ASYA'DA DAĞ KÜLTÜ VE KIRGIZİSTAN-OŞ SÜLEYMAN DAĞI

Kırgızlar tarafından kutsal sayılan bazı hayvan figürleri de bulunmaktadır. En dikkat çeken figürlerden biri de Şaman ve Bübü Ene'nin resmidir.

Gerek Sovyetler birliği döneminde siyasi telkinler ve gerekse yanlış bilgi sonucu Kırgızların eski dinlerinin Şamanizm olduğu ifade edilmektedir. Hâlbuki bu yanlıştır. Zira Kırgız dinî tarihini genel Türk dini tarihi içerisinde değerlendirmek gerekir²⁴. Dolayısıyla Kırgızların İslam öncesi dinleri, Geleneksel Türk Dini dediğimiz Gök Tanrı inancıdır²⁵. Şamanizm'in kendisi bir din değildir²⁶.

Süleyman dağı her gün ziyaret edilmekle birlikte, Cuma günleri, dini ve milli bayramlarda, kutsal gün ve gecelerde ziyaretçi sayısı oldukça kalabalıktır. Bazen kuyruklar bile oluşur.

Süleyman Dağı, birkaç mağaradan oluşur. Ziyaretçiler burada değişik sebeplerle, çeşitli

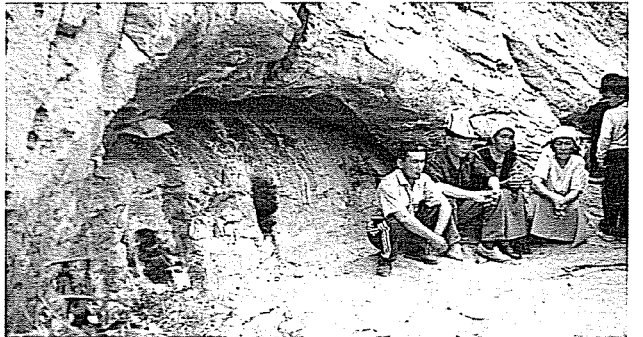

mağaraları ziyaret ederler. Aşağıda fotoğrafını sunduğumuz mağara en önemlilerinden birisidir. Burası oldukça derin ve uzun bir mağara'dır. Halk arasında buradan gidenlerin Kâbe'ye varacağına inanılmaktadır. Ayrıca 7-8 metre içeride "Süleyman'ın Kitabı" olarak adlandırılan kitap şeklinde bir kabartma mevcuttur. Bu kitaba elini koyarak yapılan duaların ve dileklerin

kabul olacağına inanılmakta, dolayısıyla burası söz konusu maksatla ziyaret edilmektedir.

Çeşitli dileklerle diğer bazı küçük mağaraları ziyaret edenler, mağaranın önünde Kur'an okutup dua etmekte, evlerinden getirdikleri yiyecekleri burada halka ikram etmekte veya

birakıp gitmektedirler. Bırakılan yemekleri bu dağı ziyaret eden fakir, kimsesiz ve ihtiyaç sahibi insanlar evlerine götürmekte, yiyeceklerin sahiplerine dua etmektedirler. Bu durum dileklerin kabul olmasında önemli bir etken olarak görülmektedir.

Süleyman Dağı, Orta Asya genelinde kutsal kabul edildiği için sadece Kırgızlar değil, Özbekler, Kazaklar ve Ahıska Türkleri de aynı maksatlarla burayı ziyaret etmektedirler. Kaynak kişilerimizin verdiği bilgiye göre Oş'ta ve Orta Asya'da yaşayan çingeneler de belli vakitlerde toplanıp gece Süleyman Dağı'nı ziyaret ederek yıldızlardan ömür dilemektedirler.

Mağaranın önündeki bu oyuktan tutup aşağı doğru asılan ziyaretçiler, içlerindeki tüm kötülüklerin, cin çarpması, nazar, büyü gibi zarar veren manevî hastalıkların, vücutlarındaki çeşitli ağrıların iyileşeceğine inanmaktadırlar.

Süleyman Dağı'nda Tamçı-Tamar veya Ceke Tamar (tek damla) diye adlandırılan, içerisinden su damlacıklarının bulunduğu bir mağara vardır. Burayı ziyaret edenler, buradaki suyu gözlerine, yüzlerine ve vücutlarına sürerler. Böylece çeşitli göz ağrılarının, vücutlarındaki yara bere ve sivilcelerin iyileşeceğine, çeşitli hastalıklardan şifa bulacaklarına ve sağlıklı bir vücuda sahip olacaklarına inanırlar. Ayrıca inanışa göre bu sudan gözlerine süreni Allah ağlatmamış, yani başına kaza bela vb. bir mu-

sibet veya felaket gelmezmiş. Bu yüzden halka arasında "Süleyman Dağı felaketlerden korur" inanışı yaygındır.

Ayrıca Bel-Taşı diye bir yer vardır. Bu taştan aşağı üç veya yedi kere kayan ziyaretçiler, romatizma, bel ağrıları, bel fitiği ve çeşitli adale ağrılarının iyileşeceğine inanmaktadırlar.

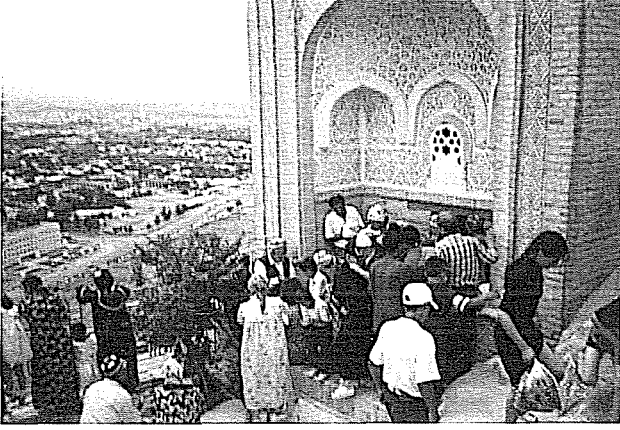

Süleyman Dağı'nı ziyaret edenler, çocuk sahibi olmak, kolay bir doğum yapmak, mutlu

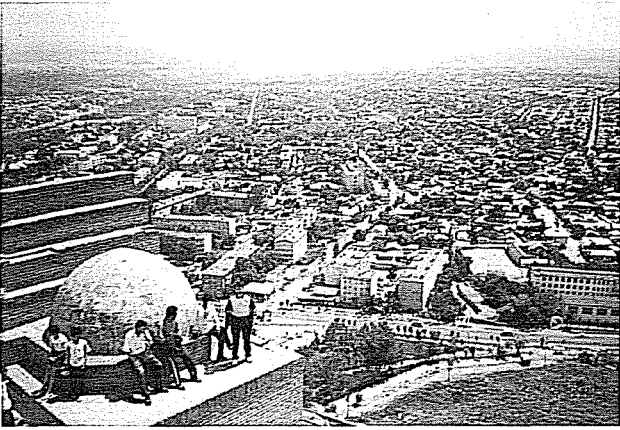

ORTA ASYA'DA DAĞ KÜLTÜ VE KIRGIZİSTAN-OŞ SÜLEYMAN DAĞI

bir yuva kurmak gibi çeşitli dileklerle buradaki ağaçlara bez bağlarlar. Halkın inancına göre ağaçlara bez bağlayanlara Allah iyilikler verir, hastaysa hastalığı burada kalır, bez bağlayanın bir daha bu kutsal dağa gelmesi nasip olur, bez bağlarken her ne dua etmişse duası kabul olurmuş.

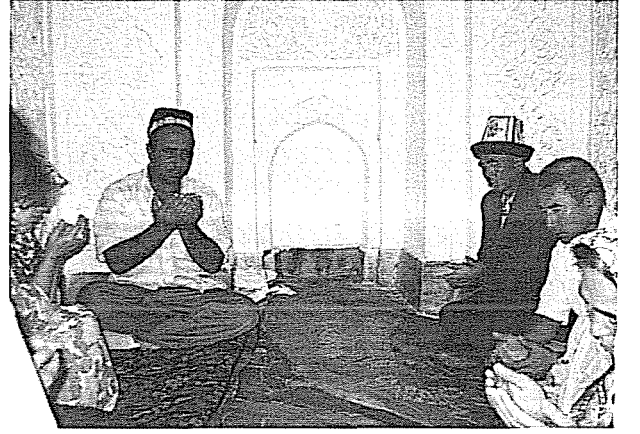
Süleyman Dağı'nda en önemli ziyaret yerlerinden biri de, Oş şehrinin bir dönem hükümdarlığını yapan, Zahiraddin Babür'ün tefekküre daldığı evdir. Bu ev halk arasında "Babür Türbesi", "Babür Mescidi" olarak da bilinmektedir.

Babür'ün evi, kubbeli olup oldukça sağlam yapılmıştır. İçerisinde dua ve niyazda bulunan ziyaretçiler, evin üzerinde de oturarak Oş'un güzel manzarasını seyretmektedirler.

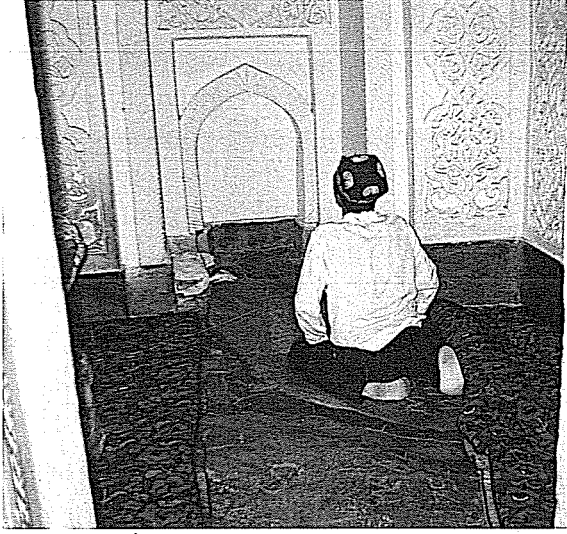
Babür'ün evini ziyaret, Süleyman Dağı ziyaretinin en önemli ayağını oluşturmaktadır.

Çocuk sahibi olmak, çeşitli hastalık ve sıkıntılardan kurtulmak, iş bulmak, başarılı bir eğitim görmek vb. sebeplerle bu eve giren ziyaretçiler burada moldolara (imam, din görevlisi, molla) Kur'an okutmakta, dua edip dileklerde bulunmakta, Kur'an okuyan moldoya para vermektedirler. Burada Kur'an okuyan kişiler aslında gerçek moldo değildirler ve Kur'anı çok iyi okuyamadıkları dikkatlerden kaçmamaktadır. Okuduklarının Kur'an olduğunu anlamak için dikkatli bir şekilde dinlemek gerekmektedir. Moldo diye bilinen bu insanlar, geçimlerini buradan aldıkları parayla temin etmektedirler.

Halkın inancına göre Süleyman Peygamber, bu yerde namaz kılmış, Allah'a dua ve niyazda bulunmuştur. Oldukça çok ibadet ettiği için yerde çukurlar, izler oluşmuştur. Nitekim yerdeki çukurların Süleyman peygamberin dizlerinin ve alnının izi olduğu söylenmektedir. Dolayısıyla o izlere dizlerini ve alnını koyarak namaz kılanların ibadetlerinin, dua ve dileklerinin kabul olacağına inanılmaktadır.

Eski Türklerde kutsal mezarlar ekseriyetle yüksek dağların tepelerine inşa edilirdi²⁷. Günümüzde de gerek orta Asya gerekse Anadolu'da mezarlar, dağ eteklerine yüksek tepelere veya en azından hafif yüksek yerlere yapılır ve oldukça ihtişamlı olmasına önem verilir. Nitekim Süleyman Dağı'nın eteğinde de bir mezarlık mevcuttur. Burada Hz. Asaf İbn-i Burhiya, Ahmet Arkam Hoca, Muham-

med Rahim Hoca ve İmam Ata'nın; sevilen ilim adamlarının, kahramanların mezarları yer alır. Bu mezarlık Süleyman Dağı ile birlikte ziyaret yerine dönüşmüştür. Özellikle arefe ve bayram günlerinde bu mezarlık cemaat tarafından topluca ziyaret edilir²⁸. Kayniak kişilerimizin verdiği bilgiye göre Süleyman Dağı etrafındaki bu mezarlık yetkililer tarafından kaldırılıp, dağın etrafı ağaçlandırılmak istenmiş, ancak burada evliyalar yattığı için dozerler çalışmamıştır.

Anılan bu inanış ve pratiklere ilaveten Süleyman Dağı başka bazı uygulamalara da sahne olmaktadır. Milli bayramların devlet törenlerinin bazıları bu dağın eteğinde icra edilir. Ülkede milli ve dinî heyecanlarla oldukça coşkulu kutlanan Nevruz bayramı bunlardan biridir. Nitekim Oş Valiliği, Oş Devlet Üniversitesi Rektörlüğü ile birlikte, Süleyman Dağı'nın yakınındaki Parkta, 20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gece, özel bir programla, Kur'an okutarak, Kurban keserek Nevruz Bayramı kutlamalarını başlatır. Vali, rektör ve halktan bazı kişiler günün anlam ve önemi üzerine konuşmalar yaptıktan sonra, eğlence programına geçilir. Şehirdeki halk ozanları ve mahalli sanatçılar, bu gece komuz çalar, şarkılar ve türküler söylerler. Bu arada, Süleyman Dağı'nın tepesinde, Türklerin eskiden kullandıkları takvime göre, o yıl hangi hayvanla temsil ediliyorsa o hayvanın resmi ışıklandırılır. Bu uygulama Oş'un genelinden görülebilir. Ayrıca burada ve şehrin

diğer yerlerinde sabaha kadar havai fişek gösterileri yapılır.

Oş bölgesinde karşılaşılan bir uygulama da şu şekildedir: Bir koyun keserek, derisi sıcakken çocuğu olmayan kadının beline bağlanır, kadın Süleyman Dağı'na götürülerek oradaki bir sivri taş üzerine yatırılır. Mollayı çağırarak durumu anlatıp çocuk sahibi olmak için ne yapmaları gerektiğini sorarlar. Ondan bir tutam çocuk saçı "*Kökül Saç*" olarak dua ettirirler. Eğer bir iki yıl sonra çocuk sahibi olurlarsa, çocuğun saçından bir kısmını kesmez, "*kâkül saç*" diye uzatırlar. Çocuk 4-5 yaşlarına gelince Süleyman Dağı'ndaki aynı yere gider, bir koyun keserek halka dağıtırlar. Çocuğun kâkül saçını tören ve dua eşliğinde keserek mollaya verirler. Bu ikinci ziyaret, bir teşekkür özelliği taşır²⁹.

Sonuç

Dağ kültü evrensel bir kült olmakla birlikte, Orta Asya'da dağ kültürüne bağlı inanışlara daha yoğun rastlanmaktadır. Halk inanışları, kültürün bir parçası olduğu için bu inanışların arka planında kültürel yaşam biçiminin de etkisi vardır. Kült yaşanarak oluşur, bir vahiy eseri değildir. Dağların kutsal oluşu ve onlara karşı tazimde bulunulması, Tanrı'ya en yakın yerler olarak kabul edilmeleri; Tanrı'nın yüceliğini ve aşkınlığını sembolize etmelerinden kaynaklanmaktadır. Dağ kültürünün özellikle Kırgızlarda bu derece yaygın olmasının, dinî, sosyal, psikolojik ve coğrafi bir takım sebepleri mevcuttur. Diğer bir ifadeyle bunda Kırgızların İslam öncesi Türk inanışlarını yaşatmalarının büyük etkisi olduğu gibi, coğrafi olarak Kırgızistan'ın dağlık olmasının ve Sovyetler Birliği döneminde merkezî otoriteye boyun eğmek istemeyen Kırgızların, dağları hürriyet bölgesi görmelerinin de etkisi vardır. Türklerin İslam öncesi dağ kültü ile ilgili inanışları âdeta Süleyman Dağı etrafında kümelenerek günümüzde de yaşama imkânı bulmaktadır.

Kırgızlar uzun süre ateizmin baskısı altında

ORTA ASYA'DA DAĞ KÜLTÜ VE KIRGIZİSTAN-OŞ SÜLEYMAN DAĞI

kaldığı için, dinî pratiklerini örf-âdetleriyle birleştirerek yaşamaya başlamış, Süleyman Dağı ile ilgili inanış ve uygulamaları benimsemiştir. Kırgız halkı Süleyman Dağı'na yaptığı ziyaretin kaynağını İslâm dini sanmış, dolayısıyla bu dağı ziyaret etmeyi ve belirli pratikleri yerine getirmeyi İslâm'ın bir rüknü gibi kabul eder hale gelmiştir. Sonuçta bu dağ, Kırgızistan'da dinî hayatın sembolü olmuştur. Kırgızlar, Sovyetler Birliği zamanından beri burayı ziyaret ederek dini duyguları canlı tutmuş, nesilden nesile aktarmağa çalışmışlardır. Günümüzde Süleyman Dağı Kırgızistan'ın temeli, Kırgız kültürünün bir parçası, dinî hayatın kaynağı durumundadır. Çünkü halkın inanışına göre bu dağ Kırgızistan'ı her türlü felaketten korumaktadır. Bunun için olacak ki, Oş şehrindeki önemli devlet kuruluşları, üniversite ve kütüphaneler Süleyman Dağı'nın etrafında kümelenmiştir. Süleyman Dağı sadece Kırgızların değil, bütün Orta Asya halklarının kutsal ziyaret yeridir.

DİPNOTLAR

- 3 Geniş bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, *TDV İslam Ansiklopedisi " dağ" mad.*, c.8, İstanbul 1993, s.400.
- 4 Bk. Ekrem Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayın No: 25, Isparta 2002, s. 19
- 5 Bk Harman, a.g.e., s. 400.
- 6 Bk. Sarıkçıoğlu, *Din Fenomeni*, s.19
- 7 Bk. Abdülkadir İnan: *Makaleler ve İncelemeler II*, Ankara 1991, s. 253.
- 8 Bk. Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara 1973, s. 5.
- 9 Geniş bilgi için bk. Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1986, s. 49; A.Yaşar Ocak, "Eski Türklerde Dağ Kültü", *TDV İslam Ansiklopedisi " dağ" mad.*, s. 401-402.
- 10 Oktay Belli, *Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003, s. 1
- 11 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1998, c. 1, s. 278-279
- 12 Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 49
- 13 Abdülkadir İnan: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, s. 49-50
- 14 Geniş bilgi için bk. Mireli Seyidov, "Altın Muharib'in Soy-Etnik Talihi Hakkında", Aktaran: Yavuz Akpınar, *Kardeş Edebiyatlar* (Üç Aylık Edebî Dergi), 1982/2 Erzurum, s. 32-33
- 15 Bk. Cengiz Alyılmaz, "Petroglifler (Kaya Üstü Tasvirleri)", *Journal Of Turkic Civilization Studies*, No. 1(2004), Bişkek 2004, s. 158
- 16 Dağ kültürüne bağlı inançların izlerine bugün Anadolu'nun birçok yerinde rastlamak mümkündür. Yıldızeli ve çevresinde yaşayan Aleviler arasında da başta dağ kültü olmak üzere Yer-Su inancına bağlı diğer kültlerinde canlılığını koruyup yaşamaya devam ettiği bölgede yapılan araştırmalarda gözlenmiştir. (Ahmet Gökbel, Yıldızeli İlçesinin İnanç Coğrafyası ve Bu Yörede Yaşayan Alevilerde "Yer-Su" İnancının İzleri, <http://www.google.com/search?q=cache:xTPpyOuAzwwJ:www.alewiten.com/yersu.htm+%22da%C4%9F+k>)
- 17 <http://216.239.59.104/search?q=cache:Hjmr1G4UVcJ:egitim.nigde.edu.tr/web/dag/articles>.
- 18 Gerek Oş şehrinin gerekse Süleyman Dağı'nın kutsallığına dair birçok rivayet ve mevzu hadisler bulunmaktadır. (Bk. Rahmatullah Hacı, "Kıyamatta Oşlıklar Taç Bilan Tırladı", *Oş Sadası*, 26.09.1997, No: 113), Ayrıca Oş şehri ve Süleyman Dağı ile ilgili rivayetler hakkında geniş bilgi için bk. Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri, (Sosyal Antropoloji*

- Araştırmaları**), Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 168-175.
- 19 Çünkü halkın inanışına göre Burası ikinci Mekke'dir. Mekke ile aynı paraleldedir. Kutsal dağları veya türbeleri ziyaret ederek yarı hacı sayılma inanışına Anadolu'nun birçok yerinde rastlamak mümkündür. Nitekim Mevlana türbesini ziyaret edenler de yarı hacı sayılmaktadır. Diğer taraftan bugün Tahtacı Türkmen oymaklarının Adana'dan Çanakkale'ye değin tümü Ege'de Edremit yöresindeki İda/Kaz Dağlarını Ağustos ayının son haftası ile Ekim başlarında ziyaret ederler. Bu ziyaret ve kutsama bir tür hacdır. Dağın doruğuna yakın yerde Baba ve Sarıkız yatırlarının olduğu benimsenmektedir. Her yıl Tahtacı Türkmenleri bu dağı bu nedenle kutsarlar. (www.hbektas.gazi.edu.tr/06birdogan.htm)
- 20 Eskiden hacca gidecek olanlar önce Süleyman Dağı'nı ziyaret eder buradan bir miktar toprak alıp, adak adayıp giderlermiş. Sağ salim dönünce de toprağı aldıkları yere döker, adak kurbanlarını bu dağda keserlermiş, diğer taraftan ipek yolundan geçen kervancılar yolculuklarının kazasız belasız geçmesi ve ticaretlerinin kârlı olması için Süleyman Dağında Adak kurbanları kesmişlerdir.
- 21 Bk. Erdem, *Kırgız Türkleri*, s. 175-176
- 22 Kırgızistan'da Gelini kız evinden alan düğün alayı, şehrin içerisinde kısa bir tur atar. Kutsal yerleri, örneğin Süleyman Dağı, türbeler ve mezarları ziyaret eder, tazim ve dua ederler. Sovyetler Birliği döneminden kalan bir alışkanlık gereğı, Lenin heykeline, ülke için savaşanların ve savaş kahramanlarının kabirlerine, heykellerine çiçek konur, tarihi eserler ziyaret edilir.
- 23 Nikâhtan önce gelin damadın sünnetten önce çocukların bu tür kutsal yerlere götürülmesi uygulamasına Anadolu'nun birçok yerinde rastlanmaktadır. Anadolu da bu yerler, ya bir dağ, ya bir tepe ya da türbeler olmaktadır. Nitekim Erzurum'un olur ilçesi Aşağı Karacasu köyünde gelin ve damat nikâhtan önce ziyaret adlı tepeye çıkarılır. Yine Erzurum'da sünnetten önce çocuklar ve bazen de gelin-damat Abdurrahman Gazi Türbesine götürülür.
- 24 Geniş bilgi için bk. Erdem, *Kırgız Türkleri*, s. 107, 139
- 25 Geleneksel Türk Dini hakkında geniş bilgi için bk. Ünver Günay-Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Rağbet yayınları, İstanbul 2003, s. 55-146; Harun Güngör, "Eski Türklerde Din ve Düşünce", *Türkler*, c.III, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- 26 Bk. Hikmet Tanyu, *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980, s. 45-46.
- 27 Bahaeddin Ögel, *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.137.
- 28 Kırgızistan'da arefe günleri ve bayram ziyaretleri konusunda geniş bilgi için bk. Kemal Polat, "Kırgızistan'da Dini Günler ve Bayramlar", *Dini Araştırmalar*, c. 5, Sayı: 14, Eylül-Aralık 2002, s. 169-183.
- 29 Geniş bilgi için bk. Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005, s. 70-71.

KAYNAKÇA

- Alyılmaz, Cengiz : “*Petroglifler (Kaya Üstü Tasvirleri)*”, *Journal Of Turkic Civilization Studies*, No. 1(2004), Bişkek 2004.
- Belli, Oktay : *Kırgızistan'da Taş Balbal ve İnsan Biçimli Heykeller*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2003.
- Erdem, Mustafa : *Kırgız Türkleri, (Sosyal Antropoloji Araştırmaları)*, Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara,
- Gökbel, Ahmet : Yıldızeli İlçesinin İnanç Coğrafyası ve Bu Yörede Yaşayan Alevilerde “Yer-Su” İnançının İzleri, <http://www.google.com/search?q=cache:xTPpyOuAzwwJ:www.alewiten.Com>
- Günay, Ünver -Harun : *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, Rağbet yayınları, İstanbul 2003,
- Güngör, Harun : “Eski Türklerde Din ve Düşünce”, *Türkler*, c.III, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Harman, Ömer Faruk : *TDV İslam Ansiklopedisi “dağ” mad.*, İstanbul 1993.
- İnan, Abdülkadir : *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- İnan, Abdülkadir : *Makaleler ve İncelemeler II*, Ankara 1991.
- Ocak, A.Yaşar : “Eski Türklerde Dağ Kültü”, *TDV İslam Ansiklopedisi “dağ” mad.*, c.8..
- Ögel, Bahaeddin : *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- Ögel, Bahaeddin : *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.137.
- Polat, Kemal : “*Kırgızistan'da Dinî Günler ve Bayramlar*”, *Dinî Araştırmalar*, c. 5, Sayı: 14, Eylül-Aralık 2002.
- Polat, Kemal : *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005.
- Rahmatullah Hacı : “*Kıyamatta Oşlıklar Taç Bilan Tırıladi*” , *Oş Sadası*, 26.09.1997, No: 113).
- Sarıkcıoğlu, Ekrem : *Din Fenomenolojisi (Dinlerin Mahiyeti ve Tezahür Şekilleri)*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayın No: 25, Isparta 2002. s. 19
- Seyidov, Mireli : “*Altın Muharib'in Soy-Etnik Talihî Hakkında*”, Aktaran: Yavuz Akpınar, *Kardeş Edebiyatlar* (Üç Aylık Edebî Dergi), 1982/2 Erzurum.
- Tanyu, Hikmet : *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara 1973.
- Tanyu, Hikmet : *İslamıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnanç*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980.

KAYNAK KİŞİLER

Abdikalık Bardıbayev, 1959, Calpaktaş Aylı Ökümötü, Abdikaar Aylı, Özgen Rayonu- Oş, Lise mezunu, Tekniker, evli, dört çocuk sahibi.

Adalat İsakova, 1947, Capalak Aylı- Oş, Lise mezunu, işçi, evli, dört çocuk sahibi.

Adalat Mamutova, 1933, Ozgur Aylı- Oş, Okur-yazar değil, Ev hanımı, evli, sekiz çocuk sahibi.

Ahmet Ali Şemşiyev, 1943, Töölöz Aylı- Nokat, Lise ve medrese mezunu, Moldo, evli, dört çocuk sahibi.

Alima Murzakulova, 1937, Selo- Murdaş Aylı, Alay Rayonu, lise mezunu, Aşçı, evli, dört çocuk sahibi.

Alima Taşbayeva, 1932, Calpaktaş Aylı Ökümötü, Abdikaar Aylı, Özgen Rayonu- Oş, Lise mezunu, emekli, evli, on iki çocuk sahibi.

Anara İsakova, 1924, Capalak Aylı- Oş, Lise mezunu, ev hanımı-Bahşı, evli, Altı çocuk sahibi.

Askar Uzaqov, 1919, Tölögön Aylı- Oş, okur- yazar değil, çiftçi, evli, altı çocuk sahibi.

Badalkan Tursunkulova, 1929, Capalak Aylı- Oş, Lise mezunu, emekli, evli, sekiz çocuk sahibi.

Barnisa Üsonova, 1960, Calpaktaş Aylı Hükümeti- Özgen Rayonu, Orta Okul mezunu, hizmetli, evli dört çocuk sahibi.

Batma Baysabayeva, 1920, Bişkek, Üniversite Mezunu, Öğretmen, emekli, evli, çocuğu yok.

Bermet Alibayeva, 1927, Özgörüş Aylı, Özgen Rayonu- Oş, Üniversite mezunu, Öğretmen, emekli, evli, dört çocuk sahibi.

Burulsun Kadırahunova, 1961, Kazıbek Aylı, Atbaşı Rayonu- Narın, Üniversite mezunu, Öğretmen ve Bahşı, evli, üç çocuk sahibi.

Camile Erdölötova, 1948, Aydarkan Şaarçası, Kadamcay Rayonu- Batken, Üniversite mezunu, doktor, evli, dört çocuk sahibi.

Erkin Cumakulova, 1941, Kemin Rayonu- Bişkek, Üniversite mezunu, Öğretmen, evli, üç çocuk sahibi.

Galina Bircıbayeva, 1952, Arçalı Aylı- Bişkek, Üniversite mezunu, Doktor, Evli, Üç çocuk sahibi.

Gülnara Macıyeva, 1972, Cerençi Aylı- Özgen, Üniversite Mezunu, Öğretmeni, evli, dört çocuk sahibi.

Taşbü Anarbayeva, 1949, Selo- Madı Aylı Karasu, Ortaokul mezunu, Emekli, evli, dört çocuk sahibi.

Tokto Temirova, 1920, Aydarkan Şaarçası, Kadamcay Rayonu- Batken, Lise mezunu, Emekli, evli, altı çocuk sahibi.

Toktokan Abdurrahmanova, 1934, kadamcay Rayonu- Batken, Orta okul mezunu, Ev hanımı, evli, dört çocuk sahibi.

Ziynat Yusupcanova, 1954, Kızıl Aktyabır Aylı, Bazar Korgon Rayonu- Calalabat, Üniversite mezunu, Öğretmen, evli, altı çocuk sahibi.